

ISLOMIY MOLIYA INSTRUMENTI MUSHORAKANING IQTISODIY AMALIYOTLARGA TATBIQI

Muallif: Nosirova Fotima Fayzullo qizi ¹

Affilyatsiya: Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, Magistr ¹

E-mail: nosirovafotima38@gmail.com ¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13892751>

ANNOTATSIYA

Mazkur tezisda Islom banklari va nobank moliya tashkilotlari tomonidan qo`llanilib kelinayotgan islomiy moliya instrumentlaridan biri bo`lgan mushoraka amaliyoti mohiyati va uning ishlash tartibi haqida qisqacha ilmiy asos va xulosa keltirilgan. Bugungi kunda Islomiy moliya sohasi jadal sur`atlarda rivojlanyotganligi sababli islomiy moliya va islomiy banklar, xalqaro islomiy investitsiya fondlari mablag`larini mamlakatimiz iqtisodi rivoji uchun yo`naltirilishi albatta mamlakat va uning fuqarolari uchun ulkan imkoniyatlar beradi.

Kalit so'zlar: Islomiy moliya, Islom banklari, mushoraka, mushoraka bitimining ishlash tartibi, mushoraka shartnomasida foyda va zarar tushunchalari

KIRISH

Ma`lumki Islomiy moliya sanoatining rivojlanish bosqichlari 1970 – yillardan boshlanganidan bugunga qadar uning jahon moliyaviy aktivlar qiymatidagi ulushi ortib bormoqda. 1975 – yilda Islom Taraqqiyot Banki ta`sis etilishi islomiy moliya sohasining nafaqat musulmon mamlakatlarida balki, musulmon bo`lmagan mamlakatlarda ham rivojlanishiga ulkan hissa qo`shdi. Islomiy moliyalashtirishning asosi voqelikdagi real aktivlarga asoslanganidadir. Bunda pullar ortiqcha qiymat yaratishga asos sifatida emas, balki u almashinuv vositasi sifatida, tovar va xizmatlarning puldagi ekvevalentidir. [1]

Islomiy moliya sohasida faoliyat yuritayotgan olimlar islomiy banklar tizimida ishlatiladigan 5 turdagi islomiy moliya vositalarini ta`kidlaydilar. Bular: foyda va zararni taqsimlashdagi islomiy moliyaviy instrumentlar, oldi – sotdi jarayonida ishlatiladigan vositalar, yig`im va komessiyalarni qo`llashda foydalaniladigan, bepul xizmatlarni ko`rsatishga asoslangan vositalar va so`ngisi yordam xizmatlarini ko`rsatishda qo`llaniladigan moliyaviy vositalar shular jumlasidandir. Shuningdek, islomiy moliya sanoatida savdo – sotiq amaliyotlarida qo`llaniladigan murobaha, musovama, istisno`, salam va tavarruq kabi moliyaviy vositalar foydalaniladi. Ijara munosabatlarida qo`llaniladigan ijara bitimlari, foyda va zararlarni taqsimlanishidagi muzoraba va mushoraka moliyaviy vositalar.

Shirkat atamasi islomiy moliya sohasida foydalanilayotgan moliyaviy instrumentlardan biri bo`lgan mushoraka amaliyotidan kengroq va batafsil ma`noga egadir. Ayni shirkat atamasining bir qismi sifatida mushoraka amaliyoti islomiy banklar

va islomiy moliya muassasalarida qo`llanilib kelinmoqda. Mushorka islomiy moliya sanoatida “shirkatul amvol”, “shirkatul a`mol” ni qo`llash ayni maqsad qilib olinadi.

Mushoraka – shirkatul amvol bu ishtirokchi tomonlarning o`zaro kelishuvlari asosida yuzaga kelgan bitim hisoblanadi. Mushoraka bitimining joriy etilishi uchun qatnashuvchi tomonlar shartnomada ishtirok etishga layoqatli bo`lishlari va shartnomaning har bir bandiga ishtirokchilarning roziliklari asosida hech qanday majburlash holatlarisiz, g`orar (noaniqlik)dan holi, aldovlarsiz amalga oshirilishi lozim. Shartnomaga ko`ra ikki va undan ortiq shaxslar o`zlaridagi mablag`larini umumiy loyihaga tikadilar va ulushli ishtirok asosida kompaniya tashkil etadilar. Foydani taqsimlash to`g`risidagi bitim shartnoma ishga tushushidan avval shartnomada keltirilgan bo`lishi lozim. Bunday talabning joriy qilinishida islom fiqhi qoidalar asos bo`ladi. Ishtirokchilar orasida olingan foydani taqsimlash mehanizmi har bir ulushli ishtirokchilar tomonidan o`zaro shartnimada keltiriladi, bunda foydadagi ulush miqdori kiritilgan sarmoyadagi ulushdan farq qilishi mumkin. Shuningdek zarar yuzaga keladigan vaziyatarda tomonlar kiritgan kapitalga mutanosib tarzda zararlar taqsimlanadi, ya`ni qo`shma korxonalar muvaffaqiyatsizlikka uchragan holatlarda o`zi kiritgan kapital miqdoricha yo`qotish xatariga ham duchor bo`ladi. Tuzilayotgan sherikchilik shartnomasida har bir kapital kiritgan ishtirokchi loyiha boshqaruvida ishtirok etish huquqiga ega, mavjud barcha axborotdan xabardor bo`lish orqali yuzaga kelishi mumkin bo`lgan xatarlarni oldi olinishiga o`z hissasini qo`shadi. Loyihani moliyalashtirish jarayonida barcha ishtirokchilar sarmoya kiritadi, uning boshqarish jarayonida yoki hamma ishtirokchilar, yoki bitta ishtirokchi bu mas`uliyatni o`z zimmasiga oladi. Loyihani boshqarishdan voz kechgan sarmoyadorlar “sokin sheriklar” deb ataladi. Bunday vaziyatlarda loyihani boshqarishda bevosita qatnashish o`rniga, olingan foydaning katta ulushi shaklidagi mukofotni olish maqomidagi “ishchi sheriklar” dan farqli o`laroq o`zlari kiritgan investitsiya miqdoridan ortiq miqdordagi foyda miqdoriga talabgor bo`lolmaydi. Loyihani tashkil etgan sarmoyadorlar xohlasa ish boshqarilishi uchun menejer yollashi va unga ishni boshqarish mas`uliyatini zimmasiga yuklab unga haq to`lashadi, ammo menejer foydadan ulushga ega maqomda bo`lmaydi.

Mushoraka shartnomasi muddatli mushoraka va muddatsiz mushoraka turlari bilan farqlanadi. Muddatsiz shartnoma istalgan vaqtda qolgan barcha sheriklarini xabardor qilish sharti ila sheriklikning har bir ishtirokchisi tomonidan bekor qilinishi mumkin. Ishtirokchilardan birortasining loyihani tark etish vaziyatlarida qolgan ishtirokchilar orasida sherikchilik saqlanib qoladi. Sherikchilikni tark etgan sherikning ulushini qolgan sheriklar sotib olishi va shartnomani davom ettirishlari mumkin.[2]

Mushoraka shartnomalari korxonaning aylanma mablag`larini to`ldirish uchun, yoki qo`shma investitsion faoliyatga maslan, ko`chmas mulkga, qishloq xo`jaligiga qo`yilmalar kiritish uchun yo`naltirilishi mumkin. Bu kabi shartnomalar uzoq muddatli investitsion loyihalarni moliyalashtirish uchun eng ko`p qo`llaniladi. Bunday moliyaviy instrumentning afzalligi uning egiluvchan (moslashuvchan) ligidadir. Bunda foydani taqsimlashdagi hissa, boshqaruvdagi ishtirok etish kabi sherikchilik xususiyatlari qatnashuvchilar tomonidan avvaldan kelishiladi. Mushoraka shartnomasi odatda bank tomonidan investitsion loyihalarga portfel investitsiyalarni kiritish uchun ishtirok etadi.[3]

Bank amaliyotida mushorakaning “kamayib boruvchi” usulidan keng foydalaniladi. Bunda ma`lum bir aktiv (ko`chmas mulk yoki investitsion loyiha obyekt) ga bo`lgan egalik hissasini asta sekin ma`lum bir davrda moliyalashtiruvchi tomon (islomiy bank) dan yakuniy egasi (mijoz) ga batamom o`tishini ifodalaydi. Bunda asosiy talab aktivning ma`lum bir qismi moliyalashtiruvchi tomonning Mulki bo`lib turgan muddatda aktivning kelajakdagi egasi bo`lishi kutilayotgan mijozga aktivga birgalikda egalik qiluvchi, ya`ni moliyalashtiruvchi tomonidan ma`lum bir davrda foydalanganligi uchun ijara to`lovini (investitsion loyihadan keladigan daromadning bir qismini) to`lab berilishi shart.[4]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- Baydaulet Ye. A. Islomiy moliya asoslari.– T.: O'zbekiston, 2019. – B.27.
Uusmani M. T., Taqī 'Uṣ_mānī M. An introduction to Islamic finance. – Michigan.: Brill, 2002. – P. 23
Baydaulet Ye. A. Islomiy moliya asoslari.– T.: O'zbekiston, 2019. – B.47.
Baydaulet Ye. A. Islomiy moliya asoslari.– T.: O'zbekiston, 2019. – B.49.

